

बाजीराव - निजाम - संग्राम -

दिल्ली मध्ये मराठ्यांनी मॅगीचे संघ

ठेवलेले असताना सल्लागार वादशाहाना सवाई जयसिंग याने दिल्ली परत
वादशाहाने मराठ्यांना आपल्यातून घालवण्यासाठी महंमद खान-येवलाची
सुमोडार म्हणून नेमणूक केली परंतु मराठ्यांचे हक्क व शेताची बांध
यांनी व्यापण पराभव केला. त्यामुळे वादशाहाने १७३२ मध्ये सवाई
जयसिंगला सुमोडार म्हणून नेमले. ज्या उत्तरेत घडामेडी वसत असतात
शिवाय निजाम हा साम्राज्यावरील बाजीरावाच्या-विजयाने व्याप्या
मॅगीचे संघ निर्माण करण्याचा घडपत्र होत. निजामाच्या वारेवर
विजयाने सवाई जयसिंगाची नेट २५ डिसेंबर १७३२ रोजी लागू झाले
आली. निजामाने आपल्या व्यापण बाजीरावाची स्वागत केले. याने
गुप्त ठेवलेले असे ठेके वरून की इतिहास मराठ्यांनी सवाई-सदस्ये
शिवाय निजामाला गारु डेऊ मध्ये मराठ्यांनी उत्तर हिंदुस्थान काढि
करताना निजामाने तय्यार राहणे, उत्तरेकडील मोहिमांच्या वेळी निजामाच्या
खानदेश प्रांताची नासाडी करणे नये.

* मराठ्यांच्या बादशाही सैन्यावर विजय

जयसिंगे साळण्यात आल्यानंतर विठ्ठलजी बुले
व अर्जुनराव पवार या मराठी सेनानींनी त्याला चोहोबाजूंनी घेरून
मोठ्या अडचणीत पकडले. सहा लाख रु. देऊ मरून त्याने आपली
सुटका करून घेतली १७३४ मध्ये जयसिंगाने रजपूत राजांची तरा
विरुद्धी आघाडी उभारली यावेळी बादशाहाने आनदुरान व बजीर
कमरुद्दीन खान यांच्या हाताखाली २ लाखाची फौज घेऊन पाठवले
महाराष्ट्रातून १७३५ च्या दरम्यान बाजीराव व निजामी जायल
निघाते. शिंदे-होळकर साळण्यातच होते. यांनी साळ्यात जयपूरपूरत
चा मोठ्या प्रवेश करून घेतला. शनिमिकाठ्याने मोठ्या सैन्याला तैयार
करण सोडले. यावेळी मराठ्यांजवळ फक्त १० हजारांची फौज
होती. लढी देण्यात मराठे सरदार मोगलांना भारी पडले शिवछ
मोगलांनी १२ लाख रु देऊ मरला.

मराठ्यांशी संघर्ष करून मराठे हरणार नाहीत हे
जयसिंगाने आश्वासन दिले. याने बादशाही वायव्यासाठी बादशाहाना

सल्ला दिला. की बादशाहने मराठ्यांची संधर्ष न करता मैत्री करवी.
त्यापुढीस त्याने बादशाह व बाजीराव यांच्या मैत्रीची योजना
आणवली. शाहूची आज्ञा घेऊन बाजीराव १७३५ च्या हिवळ्यात
उत्तरेकडे निघाला. वीरत रजपूत राजांनी बाजीरावची मोठ्या
प्रेमाने स्वागत केले. प्रथम बादशाह बाजीरावाच्या मैत्रीत तयार
होता, परंतु नंतर त्याने विचार बदलला. त्याने बाजीरावाच्या
मैत्रीत नकार दिला. प्रथम दिल्लीवर स्वारी केला शिवाय
बादशाहाना मराठ्यांची भाषा समजणार नाही असा विचार करून
बाजीराव दक्षिणेत माधारी आला.

दिल्ली स्वारी - १७३६ साली सातारा व दिल्ली या ठिकाणी
येथे संधर्षाची जोमाने तयारी केली. राणेजी शिंदे व मल्हारराव
होळकर मालवस्थेत माळव्यातच होते. १७३७ च्या प्रारंभी बाजीराव
माळव्यात शिरला. प्रथम सरदारांना नमस्काराकून घुमनेपर्यंत खेडणी
कसुभी कामे देण्यात आली. बादशाहने सादलथ्यानास मराठ्यांच्या
प्रतिकार करण्यास पाठवले मराठ्यांच्या एका तुकडीने यमुना
पार करून मोठी घामधूम उडवली हिचा सादलथ्यानांनी परामव
केला. हिचे मराठ्यांची मुख्य फौज समजून त्याने बादशाहास मराठ्यांचा
फौजेचा मोड केल्याचे कळवले बादशाहने त्याचे अमिर्नदण करून
मोठी बक्षिसे पाठविली. बादशाही फौज बेसावध राहिली. त्याचा
कायदा घेऊन बाजीरावने २८ मार्च १७३७ रोजी भेट दिल्लीवर
घडक मारली. मराठे दिल्लीवर आले हे समजताच बादशाह व
प्रजा यांचे धावे दगाडले. बादशाहने दारिजे बाजीरावदिग्ध फौज
पाठवली. परंतु बाजीरावने तिचा धुव्या उडवला. अनेक बादशाही
सरदार मारले गेले. दिल्ली भुडव्याचा किंवा जाळण्याचा बाजीरावच्या
विचार नव्हता. बादशाहाच्या दुष्टास धडकी मरविण्याचे त्याचे अ
उद्दिष्ट ~~अस~~ सफल झाले होते. दुसरे असे की उमात्राच्या बाजूला
असलेल्या सादलथ्यानांनी दिल्ली घोव्यात आहे हे समजताच
वरेने निघाला होता. म्हणून तो दिल्लीला येण्यापूर्वीच
बाजीरावने झूच केले (३१ मार्च १७३५).

* बाजीरावाची दिल्लीवर स्वारी - टिकात्मक विवेचन -
 एवढा मोठा यशस्वी बाजीराव दिल्लीपर्यंत
 धडक मारतो. पण दिल्लीतील बादशाहाने इतर सारक्या ^{दिए} पातशाही
 स्थापन करित नाही; बाजीराव असा का वागला. याबाबत बरीच
 उलट सुलट चर्चा केली जाते.

बादशाहाने मराठ्यांना प्रतिकार न करता मराठ्या-
 ची धडकी व्हावी व शोच्याशी सन्नोख्याचे घोरण स्विकारावे
 येवढेच बादशाहाने मनावर विठ्ठलाचे असा बाजीरावाचा लेवू होता.
 असे सांगितले जाते. मोगल बादशाहाने इतर कसून दिल्लीच्या
 गादीवर मराठा हजपती बसविण्याची आख्या वाटत होती. सामूके
 शाहू या गोष्टीस तयार नव्हता. बाजीरावाने दिल्लीचा रोखाने
 व्हाय केली. सामूके शिवेकी शाहू अस्वस्थ झाला असता, दिल्लीत
 संघर्ष झाला. सामूके शाहू उदार झाला, बाजीरावाने या आ हा
 कारणाने तो माघारी खोलावू लागला. शाहूच्या या घोरणामुळेच
 बादशाही वायली असे म्हणावे लागेल. "इतिहासकार शेजवलकर
 याबाबत टिका करताना म्हणतात की, बाजीरावाची स्थिती
 अज्ञानासारखी झाली. तीस बादशाही लैंग्य चुकवून बाजीराव
 दिल्लीपर्यंत धडक मारतो पण तेथेच थांबतो. म्हणजे अज्ञानासारखा
 कुंडित होतो. बादशाही बुडवली. असे हाना वाटत नाही याचे
 कारण म्हणजे बाजीराव व शाहू हे दोघेही शिवाजीच्या राज्याच्या
 घोरणाला, धटनेला व परंपरेला पारघे झाले होते."

* झोपाळचा विजय -

मराठ्यांनी दिल्लीपर्यंत मजल मारल्याने
 आणि यांना प्रतिकार करण्याचे कौशल्य इतर मोगल सरकारात
 नसल्याने बादशाहाने दक्षिणेकडून निजामाला तातडीने बोलावले.
 जुलै १७३७ मध्ये निजाम दिल्लीत आल्यानंतर बादशाहाने त्याचा
 सरकार करून 'असफजहाँ' ही पदवी दिली. व मराठ्यांना
 हुस्कावून नावण्यासाठी एक कोट रु. व बाय सुभ्याचा कारभार
 दिला. त्याचा पूग अम गजिउद्दीन याला. आझा व मळवा यांची
 सुभेदारी दिली.

दक्षिणेत हा तयारीच्या बातम्या शाहू व बाजीरावांना
 समजत होत्या. निजामाच्या पाठव करण्यासाठी २५ ऑक्टो १७३७
 रोजी बाजीरावाने उत्तरेकडे कूच केला. दक्षिणेकडील निजामाच्या
 पूठा नासिरजंग ही मोठ्या फौजेनिशी मोठ्ठ पिलावा मदत करण्यात
 खात्री निघाला. त्याला भाडून घाचा पाठव करण्याची जबाबदारी
 बाजीरावाने चिमणाजी अप्पावर टाकली. बाजीराव माळव्यात येण्यापूर्वीच
 निजामाने ३० हजार फौज व प्रचंड तोफखाना यासह बुंदेलखंडचा
 ताबा घेतला. निजाम व नासिरजंगच्या प्रत्येक हान्यालाही
 बातम्या बाजीरावांना समजत होत्या. त्यामुळे त्याने आपल्या योजना
 यशस्वीपणे राबविल्या बाजीरावाच्या फौजांनी बरोबर निजामाना
 बाजीरावाचा जाळ्यात आणून सोडला. मराठ्यांजवळ अवघड
 सामान नसल्यामुळे घाचा हान्याला जलद होते. प्रचंड तोफखाना
 बरोबर घेऊन निजामाला बाजीरावाचा पाठलाग करता येईना
 एका ठिकाणी धांढावे तर मराठे ठागिमी काठ्याने तैराण करत
 अशा परिस्थितीत त्याने तरबेही असलेल्या भोपाळमत्त शहराचा
 आश्रय घेतला. बाजीरावाने हि संधी साधून भोपाळला वेढा घातला.
 घाच्याचा शाग आठवण्यातच संपल्याने निजामाच्या सैन्याची उपासमार
 होऊ लागली. त्यामुळे तो संपूर्ण त्रासक घेऊन बाहेर वरला.
 मराठ्यांनी त्याचा पाठलाग सुरु केला. दक्षिणेत नासिरजंगला चिमणा
 अप्पाचे रोखून धरल्याने घाची मदत कि मिळत नाही हे पाहताच
 निजाम मराठ्यांना शरण आला.

* दोरहा सराईचा तह -

- ५ जाने. १७३८ रोजी बाजीराव व निजाम यांच्यात
 दोरहा सराई येथे तह झाला. शांतीक कळमे पुढील प्रमाणे होती.
- १) बादशहाच्या समितीस सहि शिक्यानीशी मराठ्यांना माळव्याची
 मदत मिळवून देण्याची निजामाने हमी घेतली.
  - २) नर्मदा व यमुना नद्यामधील प्रदेश मराठ्यांना मिळाला. बादशहाने
 बादशहाने त्याचा समदा मराठ्यांना द्याव्यात.
  - ३) युद्ध खर्चाची म्हणून मराठ्यांना ५० लाखा रु. बादशहाच्या खाजिच्या-
 नून न द्यावेत.

मराठ्यांनी निजामाचा पराभव केला पण पक्का बंदोबस्त केला नाही. निजाम हाच मराठे सत्तेच्या विकासातील अडथळ होता. याची जाणीव बाजीरावाला घेऊन देखील त्याला मोकळा सोडला जाणे शक्य वाटते. अन्वयणीच्यावेळी वचन देणे व वेळ आली म्हणजे वचन मोडणे यत्ना वारंवार अनुभव घेऊन देखील त्याला मोकळा सोडला गेला कारण शाहूच्या बादशाही उमरावांकुल वाटणाऱ्या आदरामुळे हे घोरता बनले होते. पुढे निजामाने मराठ्यांना सत्ताबले.

* बाजीरावासाठी भोपाळ विजयाचे महत्त्व -

बाजीरावाच्या जीवनातील हा सर्वात मोठा विजय होता. निजामासारख्या बलाढ्य, ब्रह्मचर व शूर उमरावाला हाने अनेक वेळा पराभूत केले. दिल्लीविरुद्ध स्वाच्या करून घेतले यत्नेविरुद्ध हाने मराठ्यांची सत्ता वाढवली. निजाम ज्या गोष्टी मराठ्यांना नाकारत होता. या शाने मान्य करून घेतल्या. दिल्लीकडून साठ्यावर जमीन सुमेदार वाढवला नाही. मराठ्यांच्या हाती हा प्रीत राहिला. शिंदे व तेलकर यांनी इंदोर व उर्जेन येथे आपली सत्ता केवळ बळकर केवी.

* नादिरशाहाची स्वारी -

नादिरशाहाने बराठडूण स्वारी करून १७३८ साली काबूल जिंकले तेव्हा हाने मोगल बादशाहाना सरहद्दीवरील राहणे येण्याचा बंदोबस्त करण्याची तैबी दिल्ली पण बादशाहाने पूर्ण केले. तेव्हा शाहाने पेशावर, अटक व लहौरा जिंकले. शाहाने प्रतिकारासाठी बादशाह युवक सेना व साधनसामुग्री घेऊन निघाला सोबत खानबहादूर, शहातखान, निजाम यासारखे उमराव होते. तरीही निष्ठे अभावी मोगलांच्या पराभव झाला. बादशाह व उमरावांना शाहाने कैद केले व भुरगेच्या आशेने दिल्लीवर स्वारी केली. [७ मार्च १७३९] दिल्लीचे तख्त काबीज करून हाना स्वतःस हिंदुस्थानचा बादशाह म्हणून घोषित केले. शाहाने दिल्लीतील प्रजेवर अत्याचर केले. शीमर कोशी रु. सीपली, कोहिनूर हिरा व मथुरासिंहासन हाने लूटले व महमद शाहस वृंदा गादीवर बसवून स्वदेशी निघून गेला. [इमे १७३९]

* मराठे व पोर्तुगीज -

बाजीराव उत्तरेकडे पराक्रम दाखवत होता.

शाचप्रमाणे शाचा भाऊ चिमाजी अप्पा दक्षिणेकडे पराक्रम गाजवत होता.

पोर्तुगीज हे शाचे लक्ष होते. गोवा, दिव, दमठा, वसई इ.

प्रदेशात पोर्तुगीजांची सत्ता होती. पोर्तुगीज व्हड धर्मामिमानी

होते. ते आपल्या राज्यातील परेश्यांचे उत्तर प्रजेवर नुकसून

करीत धर्मविराची सत्कार करत. पेशव्यांच्या कोकणातील राजकारण

पेशव्यांच्या कोकणातील राजकारणात पोर्तुगीज हस्तक्षेप

करीत. हिंदू जनतेवर आघात करीत. पोर्तुगीजांच्या ह्या प्रकारचे वर्तन

पेशव्यांना समजत होते. पण उत्तरेकडील मोहिमेमुळे सोना शाच्येकडे

लक्ष देणे जमले. नव्हते. पण पोर्तुगीजांच्या बदलत्या त्करी

वाठल्यानंतर बाजीरावाने चिमाजी अप्पास पोर्तुगीजांच्यावर स्वारी

करण्यास पाठविले. चिमाजीने १७३७ मध्ये ठाणे जिंकले. सानंतर

साने वसईवरील हल्याची आखणी केली. (१७३८) चिमाजीने

फेब्रु. १७३८ रोजी वसईला वेढा दिला. व वसईच्या किल्यावर

तोफांचा मडिमार सुरु केला. पण पोर्तुगीज शरणागतीचे नव

घेत नव्हते. चिमाजीने चिमाजीची एक तुकडी गोठ्यावरही हल्ले

करीत होती. सामूचे पोर्तुगीजांना गोठ्याकडून मिळणारी मदत बंद

झाली. वसईच्या आसपासची सर्व ठाणे मराठ्यांनी जिंकली.

किल्यातून पोर्तुगीज निकराने सुट देले होते. शेवटी किल्लेदार

व सेनापती मारले गेले. धनघोर युद्ध होऊन शेवटी मराठ्यांनी

वसई काबीज केली. [५ मे १७३९] या युद्धात मराठ्यांची

जवळ-जवळ ५ लाख हजार माणसे मारली गेली. इतकेच फ्रँड

नुकसान पोर्तुगीजांचे झाले. साष्टी-बार देशामध्ये ४०५, वसुळीचा

मराठ्यांना अधिकार मिळाला पाणुरी मेल लोबद्या प्रदेश, ३४० गावे,

८ शहरे, २० किल्ले, २ तरबीदीचे वसई व ठाणे मराठ्यांना मिळाली.

चिमाजी अप्पाच्या नेतृत्वाच्या हा मराठ्यांनी जेगदिपक विजय

मिळवला. पोर्तुगीज हे कोकणाच्या प्रदेशातील नाभमात्र सत्ताधीश

राहिले. सध्याचा मराठ्यांची या प्रदेशात सत्ता पुनर्प्राप्त

पिल काळात शाचा ईश्वरवरील वसई लोणे अपरिहार्य बनले

पिल काळात शाचा ईश्वरवरील वसई लोणे अपरिहार्य बनले

वसईच्या किल्ल्याचा विजय हे बाजीरावाच्या कोकणातील यशस्वी घोरणाचे प्रतिक होते.

* मराठे - इंग्रज -

या काळातपर्यंत इंग्रजांनी मराठ्यांच्या राजकारणात हस्तक्षेप केला नव्हता. व्यापारातच लक्ष द्यावे होते. तथापी सिध्दी व पोर्तुगीज या मोहिमेत मराठे बलवान होतात हे पाहिल्यावर त्यांनी पोर्तुगीजांना मदत करण्याचा प्रयत्न केला होता. पण मराठ्यांनी पोर्तुगीजांच्या पूर्ण पराभव करून नेल्याचे पाहिल्यानंतर त्यांनी मराठ्यांच्याबरोबर ~~मराठ्यांच्या~~ मैत्रीचे संबंध स्थापण्यासाठी आपले वकील पेशव्याकडे व शाहूकडे पाठविले. चिमजी आप्ताने सीधी उडपणे स्वागत केले. मिर्जेच्या स्वरीवर असलेल्या शाहूने बाजीरावास इंग्रजाशी मैत्री करावी असे सुचवले. बाजीरावाने इंग्रजाशी मैत्रीचा तह करून आपल्या राज्यात सैन्या न्यायसि सक्ती

* बाजीरावाच्या कोकण विषयक घोरणाचे मुख्यमापन -

बाळाजी विश्वनाथ व बाजीराव यांना उत्तरे-

कडील मोहिमेमुळे कोकणाच्या प्रदेशाकडे लक्ष देता आले नाही. या सीधीचा फायदा घेऊन सिद्दी व पोर्तुगीजांनी कोकणाच्या प्रदेशावर आक्रमणे केली. हिंदूवर आत्याचार केले. धर्मतिरे केली. तथापी बाजीरावाने उत्तरेकडील मोहिमा सधून स्वड मिळताच कोकणाकडे लक्ष दिले. आपल्या आक्रमक हालचाली व सुयोग्य नियंत्रण, मुसद्देगिरीने सिध्दीचा पराभव केला. चिमजी आप्ताना पोर्तुगीजावर पाठवून सांग्या वसई येथे पराभव केला व सैन्या तह करणे भाग पडले. या तहामुळे पोर्तुगीजांनी सत्ता कोही प्रदेशापुरती मर्यादित राहिली. पोर्तुगीज दुय्यम बनले. अनेक मराठे प्रभावी ठरले. मघीकाळात इंग्रजांबरोबर संबंध तोडार हे स्पष्ट झाले. माग हा विजय मिळवून देणिल मराठ्यांनी बलवान भारमार उभारण्याची प्रयत्न केले नाहीत.

* बाजीरावाच्या उत्तरेकडील घोरणाचे मुख्यमापन -

पेशवे पदावर येताच बाजीरावाने आपल्या सस्यारामध्ये आत्मविश्वास निर्माण करून मोगलां पछिछुद उभे केले.

निरनिराळ्या मोहिमेत मोगल सैन्याचा पराभव करून चौक व यमुने-
वर्षेत्या प्रदेश आपला ताब्यात आणला. फ्रवद्या 20 वर्षांच्या
काळात श्रीरंगपट्टण ते दिल्ली व अहमदाबाद ते हैदराबाद या
विस्तृत प्रदेशावर मराठी सत्ता स्थापन करून चाजीरावाने मराठी
सत्ता स्थापन करून सत्तेच्या इतिहासात आमूनाग्र वृत्ती घडवून
आणली. म्हणूनच चाजीरावाला भारतीय इतिहासातील 'ब्र' —
ब्रह्मसंहाराष्ट्राचा संस्थापक' व शाहूला विल्लारीत साम्राज्याचा राजा
असे म्हणण्यात येते.

उत्तर हिंदूस्थानात मिळविलेला प्रदेश आपला ताब्यात
रहावा म्हणून साने राणेजी शिंदे, मल्हारराव होळकर या सारख्या
स्वदारांनी निघुक्ती केली. रजपूत राजांच्या साहाय्याने या प्रदेशात
हिंदूचे वर्चस्व राहिल व मोगलांच्यावर नियंत्रण राहिल अशी स्थाने
ठ्यवस्था केली. मोगल दरबारातील वृत्त कारस्थानाचा फायदा घेऊन
मोगलांचा युग पराभव करून मराठ्यांची सत्ता स्थापन करणे
साला सहज शक्य होते. पण शाहूला मोगलांविषयी आत्मीयता
असल्यामुळे साने चाजीरावाच्या या धोरणाला मर्यादा घातल्या होत्या.
या मर्यादित रूतच चाजीरावाने उत्तर हिंदूस्थानात गराखी मोहिम
केल्या व मराठा सैनिकांना मोगलांच्या सत्तेच्या खऱ्या स्वरूपाची
जाणीव करून दिली. सामूले साधा आत्मविश्वास वाढला पुढील
काळातील मराठ्यांच्या उत्तर हिंदूस्थातील मोहिमेमध्ये हा आत्मविश्वास
जागवतो मराठी सत्तेच्या उत्तरेकडील विल्लार घडवून आणणे व
या सत्तेला हिंदूस्थानातील वलवान सत्ता बनविण्याचे श्रेय
पेशवा चाजीराव पहिला यानाच द्यावे लागते.

* नासिरजंगचा पाडाव

मराठ्यांचा सैन्यात रघुजी मोसबेचे
बहाड कब्रिजे केल्याने निजाम सत्तापला बहाड आपला सुपूष्य
शोध अशी साधी भूमिका होती. रघुजीच्या स्वारीच्या सुड
वेठ्यास्तो निजाम पुत्र नासिरजंगने गोदावरीतील पनीकडील
पेशवाचा सुपूष्य घेण्याचे सुड केले. मोघालच्या मराठ्यांचा सुड
केण्याला धरपथावा होता. चाजीरावाने साचे साखने तस्विकारून

त्याचा पाठव करण्यासाठी मोहीम आखली नवकस्य नासिरजंगला
झोरंगावायजवळ - अकचणीत वकूब शरण आणले. [जाने - १७४०]
वृत् २७ फेब्रु. १७४०) मुंगी शेवभाव येथे याने चाजीरावशी तर
केला नमदिया दक्षिणेकडील हंगीया व खारगाव ते जिन्हे नासिरजंगले
मराठ्यांना दिले.

* चाजीरावाचा मृत्यू -

चाजीराव नासिरजंगलाच्या स्वराजिद असतानाच
चिमडीच्या व नानासाहेब यांनी मस्तानिका कैद केले ज्याने
दिल्लीच्या सिंहासनाला लक्षे दिले तो बरातील मंडळीपुढे इतका
ठरला. आपल्या प्रिय मस्तानिका आपण सोडू शकत नाही याचेय
याला अतिशय दुःख झाले यातच याची प्रकृती बळकून दोन
दिवसांच्या तापाने तो रावेर मुक्कामी २५ एप्रिल १७४० रोजी मृत्यू पावला.

* चाजीरावाचे दक्षिण घोरण -

चाजीराव पेशवा आल्यानंतर साने
उत्तरेकडे विस्तार करण्याचे मत होते. पण शाहूच्या दरबारातील
काही सरदारांचा या गोष्टीला विरोध होता. स्वातंत्र्य युद्धातून बाहेर
पडलेल्या सैनिकांना समर्थपणे मोठातंबरोबर युद्धता येणार नाही अ
साने मत होते. शाहूलाही मोठातंबरोबर युद्ध करणे बरोबर वारत
नसल्यामुळे याने दक्षिणेकडील घोरणाकडे पाठिंबा दिला. चाजीरावाला
उत्तरेकडेचे महत्त्व वारत असूनही प्रथम शाहूच्या घोरणाच्या उखेकार
करणे भाग पडले.

चाजीरावाने दक्षिणेचे दोन माहीमा काठल्याची माही
मिळते. तंजोरचा राजा व्तरफोजी याना सरदारावर नियंत्रण ठेवणे
व कर वसूली करणे अशाक्य झाल्याने याने शाहूकडे महत्त मागीतली
शाहूने चाजीरावाला कनटिकात जाण्याचा आदेश दिला. नोवें १७२५ या
१७२६ पर्यंतच्या मोहीमेस विजापूर, वित्तभद्र, भूलवर्णा हे प्रांत जिंकून
थावर मराठ्यांची सत्ता स्थापून याने बंडखोर सरदाराकडून रपडगि
वसुली केली. याचवेळी निजामाने सैमाजीच्या मदतीने तातूळ केलेल्या
लंब्यातमिळो तो उत्तरेकडे आला.

चाजीरावाने निजामाचा पराभूत केल्यानंतर निजामाने

कन्नडिकातील महान महान राज्यांना मराठ्यांविरुद्ध सहकार्य केले
 यांच्या बंदोबस्त करवासाठी नोव्हें १७३० ते एप्रिल, १७३३ या
 काळात इसवी मोहीम आखाळी गवेली बाजीरावाने, मसूमखर,
 श्रीरंगपट्टण, सोधा येथील सत्ताधिरांना पराभूत केले या
 प्रदेशावर कायमची सत्ता राहण्यासाठी घोरपडे या पराक्रमी
 सरदाराची नेमणूक केली. यानंतर बाजीराव पुन्हेकडच्या मोहीमेत
 गुंतल्याने सात्वा वसिठेत मराठ्यांची सत्ता स्थिर करण्याच्या
 दृष्टीने मोठ्या प्रमाणावर स्वतः आपलेही दिलेल नाही. या
 दोन्ही मोहीमेत बाजीरावाने आपले मसूमखरी कौशल्य सिद्ध केले.
 न वसिठे हिंदूरच्यातील मराठ्यांची सत्ता ही पूर्वी सत्ता बनवली.
 * बाजीरावाचा कायमची मुख्यमापन *

बाजीरावाचा मृत्यूनंतर शाहूने बाजीरावाला
 पेशवेपद दिले. पण सात्वा दरबारातील बऱ्याच जणांनी विरोध केला.
 शावर शाहू म्हणाला की, 'तो कर्तव्यगार निघाला नाही तर त्याची
 आपण पेशवेपदाची तरुणे काढून देऊ' पण बाजीरावाने आपल्या
 कर्तव्याने ती पाळी येवू दिली नाही. उभर आपल्या वंशाजाकडे
 जावई येईल शक्ती तो कर्तव्यगार ठरला.

६) बाजीरावाचा स्वभाव :-
 बाजीराव हा अश्रूत देखावा असून
 रोगेन व रोगेन शिपाई घडी होता, बाजीराव मासानी प्रेमकथा तर
 अस्मिधस्वभावे तो सख्खांच्या चाहता होता, जातपाल, उच्च निष्ठा
 आप्या कल्पना सत्ता विवत नसत तो कर्तुवान ~~व्यक्तिसि~~ चाहता होता,
 ७) महान योद्धा व सैनिक :-
 बाजीरावाला महान योद्धा म्हणून ~~काहीजे~~ लेला,
 कारण त्याचा युद्ध श्रुतीही संबंध अगदी ~~युद्ध~~ सुरवातीचा काळापासून
 सात्वा आखेर पर्यंत आला, सात्वा सख्खा देखावा हावगतिथ सात्वा
 मराठी राज्याच्या सर्व राजांनी तो लढला, निशाभ, मेगिळ, मोठोभक्ति,
 रजपूत, सिंधी व पोर्तुगीज राज्यांवर तो ~~सात्वा~~ सात्वा सैनिका
 वरोवर तो सैनिकांचे जिवन जगत करत, हातात काटा-भाकर घेवून
 गाटा पेशवा हा सात्वा बहुमानच होय, त्यामुळे तो सैबास

लोकप्रिय होता. ही सलतची युद्धे येळण्यात सावा कमाळीची तक्क न शक्ती होती. सामूज्य सावा 'क्रिशा पेशवा' 'विश्वनाथ' पेशवा म्हणजे जाते. सावा पराजय कधी माहीतीच नव्हता. गाळीची काळ्याने लढण्यात तो भायंत तश होता. तो उत्तम धोडदोड पेशू होता. व्यचवदोड तो भायंत धाडसी होता. जिवाचा घोका पत्तकळज को शत्रूचा गोरान जात असे सामूजे तो एक स्पेष्ठ योद्धा समजला जातो. म्हणून तो मराठी मणसाला प्रिय आहे.

3) कुशल सेनापती ।

बाजीराव हा नेपोत्रियनच्या तोंडीया कुशल सेनापती होता. युद्धातील विजय नक्करी संख्येपेक्षा कुशल नेतृत्वावर अवलंबून असतात. आपल्या हातयाकी गुप्त रेवून, शत्रूच्या बारीकसारीक माहिती मिळवून गाळीची काळ्याने शत्रूवर चाल करीत असे. आगी अशा परिस्थितीत तो म्हणून सा अरी शत्रूचा माठ्य कराळ्या भागत, फाळयेउ, दिक्की, स्वारी भोपाळब सिध्दी इ. मोहीमा साव्या धाव्या छाण्याची व विजयाच उदाहरणे असे होते. तो लोकखाण्याची उणीव अयामक छापे मार व साची रसद ^{गाळण} ~~संजुन~~ काही.

4) शत्रूत उदारतेची वागणूक ।

शत्रू शरण आल्यानी साव्यावर हव्या सा अरी लाडून साची केवर मोडून कारणे ही कडोर नीती साने अवलंबिल्ली नाही. दाभाज्यात ठार मारत नंतर साची माता उमाबाई हीचे साने पाय धरले. सभ निजाम शरण आय्यानंतर सावा पाठ्याची स्वीय करून दिली. दिक्की जकळ्याचे इश्वूनही साने ली जाळलीच नाही. पोलुडिजाशी केले. हा तर उदारतेचा कळसच ठरला. शत्रूची सो उदारतेने वागत शूर पराक्रमी वीरला शोभागेर असेच साचे वानेन होते.

5) अयशस्वी सरासूम । पशासक ।

कुशल सेनाजी म्हणून बाजीराव अशरवी इशना असवा तरी पशासक म्हणून तो अपयशी इशना, मोहीमा, प्रदेश जिंकणे, राज्यवृध्दी करणे हे सर्व करून

समस्त आपल्या जिकलेल्या प्रदेशात राज्यकारभाराची दंडी बसवता
माली नाही. प्रशासनाची उत्तम जोड बसविण्याचे शिवाजी
महाराजांचे द्योतक साक्ष जमले नाही.

15. दु. उत्तरेत वयस्व
बाजीरावाने दक्षिणेवरील व उत्तरेत देखील
मराठ्यांचे वयस्व निमिषी केले. त्याने ११३ राजपूतीच्या
साहाय्याने मोगलीच्या जूनार वृहाच्या बुद्ध्यावर धाव घ्यावयाचा
प्रयत्न केला. गिरीधरबहादूर व महमदखान लोडाराच्या पराभव
नंतर गुजरात, माणवा व बुंदेलखंड मराठ्यांच्या वयस्वाच्या अडक्या,
वापकारे तो बृहन्महाराष्ट्राचा निर्माता ठरला.

* गहाग चौधरा

बाजीराव हा गहाग चौधरा होता.
तो बाळाजी विश्वनाथाचा लाजमीत तयार झाला होता.
त्याचा सुरवातीपासून शिवरायाने बुद्धभूमीशी संबंध
होता. त्याचा मुख्य दखल स्वतंत्रीतच झाला, गाराठी
उत्तरेच्या सर्व शत्रूशी तो लढला. मोगली निमिषी,
मोगलीमिळी खपून, सिध्दी व पोर्तुगीज चौधराशी लढा
त्याने सतत लढत होता. सौमिकलाले सैनिकी जीवनात
जगत होता, सतत हातात काटा भाक (खाणारा)
ज्याचा म्हणून तो पालिष्ट होता, सावळीत तो
सौमिकलाले पालिष्ट होता, शान्ता सततची बुद्धे
ज्यात शिवती व कामातीची लाकड होती. म्हणूनच
त्याला फिथिंग पेशवा (Fething Peshwa) म्हणून
संबंधले जाते. गणिमी काप्याने शत्रूंक हल्ला करणे
कराते तो तटबंदी होता. सांगे पराजय करीत माहिताच
रजवला, तो असेत घाडली होता. जिव्या घाबरा पाहून
तो शत्रूंचा चौधरास प्रवेश करित होता. म्हणूनच तो
गहाग चौधरा होता. सावळीत मराठी माझ्यात
होता.